

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقر العلوم 7

دانشکده: علوم سیاسی، تاریخ و علوم اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: جامعه‌شناسی

عنوان:

ارزیابی مفهوم «سبک زندگی» در بازنمایی «فرهنگ‌نامه جبهه»

استاد راهنما:

دکتر شمس‌الله مریجی

استاد مشاور:

استاد علیرضا کمری

نگارش:

محسن صفایی فرد

1391

به: بسیج لشکر مخلص خدا

از آقایان اساتید

جناب حجت الإسلام دکتر مریچی

جناب استاد علیرضا کمری

و جناب روح الله نامداری

به پاس دلگرم کننده ترین مباحثه های نظری با ایشان،

صمیمانه و خالصانه سپاس گزارم.

«ملت ما تاریخ را دیگر کرد. جریان تاریخ را عوض کرد. امام خمینی 1»

«برای اینکه خدا، لطفش و رحمتش و آمرزشش شامل حال ما بشه، باید اخلاص داشته باشیم

و برای اینکه ما اخلاص داشته باشیم یک سرمایه می‌خواد که از همه چیزمون بگذریم. و برای اینکه از همه چیزمون بگذریم باید شبانه‌روز دلمون و وجودمون و همه چیزمون با خدا باشه.

این قدر پاک بشیم که خدا کلاً ازمون راضی باشه.

قدم بر می‌داریم برای رضای خدا؛ قدم بر می‌داریم برای کاری، برای رضای خدا؛ حرف می‌زنیم برای رضای خدا؛ شعار می‌دیم برای رضای خدا؛ می‌جنگیم برای رضای خدا؛ همه چیز، همه چیز، همه چیز خاص خدا باشه که اگر شد پیروزی نزدیک است. چه بکشیم چه کشته بشیم اگر این چنین باشیم پیروزیم و هیچ ناراحتی نداریم و شکست معنا نداره برای ما. چه بکشیم چه کشته بشیم پیروزیم اگر این چنین باشیم.

گفتاری از: مجاهد شهید محمد ابراهیم همّت

تفاوتی نمی‌کند

این که تو کش‌باف هستی یا کارمند، عینک‌ساز هستی یا دانشجو، طلبه هستی یا کارگر... آن چه از همه این‌ها فراتر می‌رود انسانیت توست. انسان امانت‌دار است و برای ادای امانت به دنیا آمده است. در کوچه‌های محله، هر روز این چهره‌های آشنا را دیده‌ای. آن یکی طلبه است و آن دو نفر دیگر کش‌باف و عینک‌ساز؛ اما این چه تفاوتی می‌کند که خدا از چه طریق به آنان روزی می‌رساند؟ مهم این است که آن‌ها پیمان فطری خویش را از یاد نبرده‌اند؛ میثاق فطرت را.

گنجینه آسمانی، سید مرتضی آوینی، نشر ساقی، ص 33

چکیده

در این تحقیق، قابلیت مفهوم «سبک زندگی» برای هرگونه بازنمایی جوامع و گروه‌های غیرغربی با دو رویکرد مورد ارزیابی قرار گرفته است: نخست، خاستگاه تاریخی و اجتماعی این مفهوم و دیگر، خاستگاه تاریخی و فرهنگی «فرهنگ‌نامه جبهه». به این ترتیب، نسبت جنگ و زندگی در ساخت هویت مورد بررسی قرار گرفته و ریشه‌های سه مفهوم «سبک زندگی»، «فرهنگ جبهه» و «سیره» در جنگ‌های هویتی مختلف نشان داده شده است.

علاوه بر این و در مسیر تحقیق، ظرفیت‌های اجتماعی و تاریخی ویژه مفهوم «سیره» که در فرهنگ جبهه به صورتی جدید احیا و کاربرد یافته است، به عنوان جایگزین و بدیل مفهوم سبک زندگی در بازنمایی هویت ایران بعد از انقلاب معرفی و پیشنهاد شده است.

کلید واژگان: سبک زندگی، فرهنگ جبهه، بازنمایی، تمایز، جنگ/دفاع مقدس.

فهرست مطالب

1 فصل اول: کلیات و مفاهیم..... 1

2-1 بیان مسأله..... 2

3-2 اهمیت و فایده تحقیق..... 3

3-3 پیشینه پژوهش..... 3

4-4 اهداف تحقیق..... 5

5-5 سئوالات تحقیق..... 5

6-6 پیش فرض های تحقیق..... 6

7-7 روش تحقیق..... 6

Error! Bookmark not defined...... فصل دوم: مفاهیم نظری

Error! Bookmark not defined...... 1- بازنمایی

Error! Bookmark not defined...... 2- سبک زندگی

Error! Bookmark not defined...... 1-2- تعاریف و نظریه ها

Error! 1-1-2- تعاریف سبک زندگی بر مبنای الگوی رفتار مصرفی

Bookmark not defined.

Error! 2-1-2- تعاریف سبک زندگی بر مبنای سازمان کلی زندگی

Bookmark not defined.

- 2_2_ الزامات و اثره سبک.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_ شاخص‌ها.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_1_ مصرف فرهنگی.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_2_ فعالیت‌های فراغت.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_3_ برخی شاخص‌های پراکنده:.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_3_1_ مدیریت بدن.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_3_2_ نام‌گذاری کودکان.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2_3_3_3_ الگوی مصرف غذا.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_ فرهنگ جبهه.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_1_ انسان‌شناسی فرهنگ جبهه.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_1_1_ جهاد همیشگی.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_1_2_ تکلیف‌محوری.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_1_3_ رابطه امت-امام.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3_2_ زمان، مکان و موقعیت فضایی جبهه **Error! Bookmark not defined.**
defined.
- 3_3_ ادوار فرهنگی جبهه‌های انقلاب اسلامی **Error! Bookmark not defined.**
defined.
- 3_3_1_ فرهنگ جبهه‌های پیش از جنگ **Error! Bookmark not defined.**
defined.
- 3_3_2_ فرهنگ جبهه در دوره جنگ هشت ساله **Error! Bookmark not defined.**
defined.
- 3_3_3_1_ فرهنگ جبهه درگیر.....**Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.... 2_2_3_3 فرهنگ جبهه پشتوانه

Error! Bookmark not defined. 3_3_3 فرهنگ جبهه‌های متداخل پس از جنگ

defined.

Error! Bookmark not defined......4_ سیره و سنت

Error! Bookmark not defined...... فصل سوم: بررسی سبک زندگی

Error! 1_ خاستگاه سبک زندگی: مدرنیته، جنگ‌های جهانی و سبک زندگی

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. 2_ سبک زندگی، مدرنیته و شرایط پست‌مدرن

defined.

Error! Bookmark not defined. 4_ سبک زندگی و دو رهیافت فلسفی به آن

Error! Bookmark not defined......1_4_1 ویتگنشتاین: بازی زبان

Error! Bookmark not defined. 2_4_2 هایدگر: دازاین، داسمن و زندگی روزمره

defined.

Error! Bookmark not defined......4_ سبک زندگی، دین و فرهنگ دنیوی

فصل چهارم: بررسی تحلیلی فرهنگ جبهه در «جبهه درگیر دفاعی - نظامی انقلاب

Error! Bookmark not defined...... «اسلامی»

Error! Bookmark not defined. مقدمه: نسبت جنگ و زندگی در فرهنگ جبهه

defined.

Error! 1_ پیوستگی «جنگ»، «تاریخ» و «انقلاب» در «زبان» انسان بسیجی

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. 1_1_1 وارونگی زبان جبهه نسبت به زبان شهر

defined.

Error! Bookmark not defined......2_1_1 دینی شدن زبان روزمره

Error! 2- پیوستگی «جنگ»، «تاریخ» و «انقلاب» در «رفتار» انسان بسیجی
Bookmark not defined.

Error! 1-2- شکل گیری «ادب دینی رفتار» به عنوان آداب و رسوم
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. 1-1-2- بازیابی سیره در آداب و رسوم جبهه
defined.

Error! Bookmark not defined. 2-1-2- بازسازی سیره در آداب و رسوم جبهه
defined.

Error! Bookmark not defined. 2-2-1-2- شکل گیری سیره شهدا در جنگ
defined.

Error! Bookmark not defined. 3-2-1-2- شکل گیری سیره شهدا پس از جنگ
not defined.

Error! Bookmark not defined. 2-2- تفاوت کنش جهادی و کنش نظامی
defined.

Error! Bookmark not defined. 1-1-2- وارونگی تشویق و تنبیه.....

Error! Bookmark not defined. 2-1-2- آداب مقابله با دشمن.....

Error! Bookmark not defined. 3-2- گمنامی «خود» در جبهه.....

Error! Bookmark not defined. 1-3-2- مبارزه با نفس / خود.....

Error! Bookmark not defined. 2-3-2- «خود»سازی.....

Error! Bookmark not defined. 3-3-2- اخلاص در عمل.....

Error! 3- پیوستگی «جنگ»، «تاریخ» و «انقلاب» در «باور» انسان بسیجی
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. 1-3- زیست یاد کربلا.....

Error! Bookmark not defined. 2-3- مرگ آگاهی.....

Error! Bookmark not defined......عشق و محبت 1_2_3

Error! Bookmark not defined...... عشق به حق تعالی 1_1_2_3

Error! Bookmark not defined. عشق به امام حسین (ع) 2_1_2_3

Error! Bookmark not طلب مرگ و شوق شهادت 3_1_2_3

defined.

Error! Bookmark not defined...... دوستی‌های عاشقانه 4_1_2_3

فصل پنجم: بازنمایی مفهوم «سبک زندگی» در «فرهنگ‌نامه جبهه انقلاب اسلامی»

Error! Bookmark not defined......

Error! Bookmark not بازنمایی «سبک» در فرهنگ جبهه و سبک زندگی 1

defined.

Error! Bookmark not defined...... بازنمایی تمایز در فرهنگ جبهه 1_1

Error! Bookmark بازنمایی معنای زندگی در فرهنگ جبهه و سبک زندگی 2

not defined.

Error! Bookmark not defined...... شهر و زندگی 1_2

Error! Bookmark not defined...... شهر و الگوی رفتار مصرفی 2_2

Error! Bookmark not بازنمایی مفهوم سبک زندگی در فرهنگ‌نامه جبهه 3

defined.

Error! Bookmark not defined...... خاتمه: راه‌آوردها و نتایج تحقیق

Error! Bookmark not defined...... موانع نظری بازنمایی سبک زندگی 1

Error! Bookmark not defined...... صورت‌بندی تاریخی فرهنگ جبهه 2

Error! Bookmark not defined...... صورت‌بندی تاریخی سبک زندگی 3

Error! Bookmark not defined.... بررسی تاریخی جنگ، زندگی و هویت 4

Error! Bookmark not defined...... بازنمایی سیره و فرهنگ جبهه 5

Error! Bookmark not defined......ضمایم

Error! Bookmark not defined......منابع و مآخذ

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

1- بیان مسأله

رشد روزافزون ارتباطات نظری و اجتماعی با جامعه مدرن غربی به خصوص از طریق ترجمه متون نظری و مفهومی، موجب نوعی یکسان‌سازی مفهومی در تحلیل واقعیت‌های متفاوت جوامع شده است. یکی از مفاهیمی که در سال‌های اخیر در حال تفوق بر نظریه اجتماعی خصوصاً دیدگاه‌ها و نگرش‌های هویت است، مفهوم سبک زندگی است. این مفهوم گرچه خود بر تفاوت‌ها و تنوع‌ها انگشت می‌گذارد اما تبیین‌های هویت را به طور کلی متوجه خود نموده است و می‌رود تا مفهوم مسلط بر دیدگاه‌های هویت اجتماعی شود.

از سوی دیگر بسیاری از نهادها و مؤسسات پژوهشی کشور به دلیل نیاز به ارائه و تبیین مدلی از هویت اجتماعی، به سراغ کاربردی کردن این مفهوم می‌روند و یا آن را برای تبیین جامعه دینی ایران با عنوان سبک زندگی دینی، مفروض می‌گیرند. گروه‌های دیگری نیز به کار تبیین رفتارهای اجتماعی ایرانیان با تکیه بر عناصر سبک زندگی همچون مصرف و اوقات فراغت مشغول‌اند. این هر دو، فرض را بر ضرورت بازنمایی سبک زندگی در جامعه ایرانی گذاشته‌اند و هریک به حوزه موضوعی خاصی مشغول شده‌اند.

در این میانه اما اصلی‌ترین دغدغه تحقیق حاضر، پرسش از امکان بازنمایی چنین مفهومی در جامعه ایرانی با تکیه بر عناصر انقلابی و اسلامی آن است. تطبیق مفهوم سبک زندگی با واقعیت اجتماعی جامعه ایرانی بدون در نظر گرفتن زمینه‌ها و خاستگاه‌های نظری، اجتماعی و تاریخی هر دو متن، ممکن نیست. آیا می‌توان مفاهیم اجتماعی و تاریخی همچون سبک زندگی را برای تبیین همه صورت‌های هویتی به کار گرفت؟ یا برای انجام هر نوع بازنمایی، نیاز به مطالعه‌ای دوجانبه یکی از طرف موضوع و دیگری از طرف محمول منطقی، واجب و ضروری است؟

در تحقیق حاضر، فرهنگ جبهه به طور کلی و صورت بازتاب‌یافته از آن در «فرهنگ‌نامه جبهه» تألیف سید مهدی فهیمی و همکاران به طور خاص، به عنوان نمونه‌ای از شرایط

فرهنگی اجتماعی ایران در نظر گرفته شده است تا در بستر آن، میزان کاربرد و موانع مفهومی شاخص هویتی «سبک زندگی» نشان داده می‌شود. به سخن دیگر، تمرکز بر فرهنگ جبهه در این تحقیق به عنوان بهترین بستر عینی در شناخت توفیق یا عدم توفیق اصطلاحات جامعه‌شناسی انجام می‌شود.

2- اهمیت و فایده تحقیق

نخستین فایده این تحقیق، بازکردن مسیر برای تحقیقات عینی و مصداقی در حوزه «جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی» به منظور ارزیابی اصطلاحات و مفاهیم فرهنگی وارداتی و چگونگی بومی نمودن آنهاست. فایده دیگر، یافتن و ارائه ادبیات و زبان متناسب با واقعیات فرهنگی جامعه معاصر ایرانی است که دو واقعه تاریخی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی را پشت سر نهاده است. سومین فایده نظری این تحقیق، فضل تقدم داشتن آن در خوانش و تحلیل، از تنها متن جامع شبه مردم‌نگارانه از جنگ تحمیلی هشت ساله به عنوان اولین مطالعه پایان‌نامه‌ای است.

3- پیشینه پژوهش

دو بعدی بودن این تحقیق، باعث می‌شود که با دو دسته منابع سروکار داشته باشیم. یکی منابع مربوط سبک زندگی و مطالعات نظری و میدانی پیرامون آن و دوم فرهنگ جبهه. در زمینه فرهنگ جبهه به جز اثر اصلی مورد مطالعه ما یعنی «فرهنگ‌نامه جبهه انقلاب اسلامی» که تاکنون در قالب دو طبع متفاوت منتشر شده است، هیچ اثر تحلیلی دیگری حتی نزدیک به این موضوع و با رویکرد جامعه‌شناختی به دید نیامد. هرچند می‌توان از مجموعه آثار مرتبط با دفاع مقدس و جنگ تحمیلی هشت‌ساله از قبیل خاطرات و زندگی‌نامه‌ها سود جست اما به هر حال تکیه بر «فرهنگ‌نامه جبهه» با فقر مطلق مقاله و اثر تحلیلی روبه‌روست.

در حوزه مطالعات سبک زندگی نیز، هنوز بسیاری از آثار دست اول به فارسی برگردان نشده است اما با این حال برخی منابع دست دوم و سوم از قبیل تحلیل‌ها و خلاصه نظریه‌ها و

برخی مطالعات میدانی و تجربی که به عنوان تعریف مفهومی از ادبیات نظری این مفهوم استفاده کرده‌اند، در دست است. از این زمره می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد:

1- سبک زندگی، نوشته دیوید چنی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نسخه پیش از انتشار دبیرخانه فرهنگ عمومی، 1382.

2- مصرف و سبک زندگی، تألیف محمد فاضلی، چاپ اول، قم: انتشارات صبح صادق، 1382.

3- دین و سبک زندگی (مطالعه موردی یک جلسه مذهبی در شمال تهران)، محمدسعید مهدوی کنی، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، 1387.

4- فرهنگ و زندگی روزمره، اندی بنت، ترجمه حسن چاوشیان و لیلا جوافشانی، تهران: نشر اختران، 1383.

و برخی منابع تجربی و میدانی دیگر همچون مطالعه عباس کاظمی که با عنوان «سبک زندگی در مراکز خرید و پاساژهای تهران» منتشر شده است.

دو معضل در منابع سبک زندگی همراه این تحقیق بوده است. یکی ناآشنایی نگارنده و حتی در اختیار نبودن منابع لاتین و انگلیسی و دیگری فقدان منابع تألیفی متعدد از دیدگاه‌های مرتبط با موضوع. نگاهی به منابع فارسی موجود با موضوع سبک زندگی، فقر شدید منابع تألیفی و نظری را در مقایسه با حجم انبوه آثار به زبان‌های دیگر نشان می‌دهد. در میان آثار موجود تنها می‌توان از کتاب ارزشمند «مصرف و سبک زندگی» نوشته محمد فاضلی نام برد که تنها منبع موجود از گردآوری دیدگاه‌ها و نظریه‌ها پیرامون این موضوع به فارسی است. تا حدی که تقریباً در تمام تحقیقات مرتبط با این موضوع اعم از کتاب و پایان‌نامه و پژوهش، ارجاع به این کتاب دیده می‌شود. از این رو شاید بتوان آن را منبع اصلی پایان‌نامه حاضر و بسیاری دیگر از پژوهش‌های ایرانی موجود دانست.

اما تفاوت عمده این تحقیق با آنچه پیش‌تر انجام شده است، از چند جنبه قابل ملاحظه است:

نخست اینکه در مقایسه با تحقیقات پیشین که عموماً نگرش‌ها و نظریه‌های سبک زندگی را برای تبیین و تحلیل وقایع اجتماعی مفروض گرفته و به کار می‌بسته‌اند، در اینجا تلاش می‌شود تا این دیدگاه‌ها به شرایط عینی و واقعی تحمیل نشود بلکه بر عکس، واقعیت گسترده زندگی جبهه‌ای که طی یک تحقیق وسیع میدانی به دست آمده است حتی المقدور خود زبان بگشاید و مفاهیم نظری خود را توصیف و بیان کند. دوم اینکه برای تطبیق مفهوم سبک زندگی در یک پژوهش میدانی شاید تکیه بر یکصد و پنجاه هزار فیش گردآوری شده میدانی در هیچ مطالعه میدانی دیگری نظیر نداشته باشد که البته در این زمینه مدیون مؤلفان اثر گرانسنگ فرهنگ‌نامه جبهه است.

4- اهداف تحقیق

- 1- هدف اصلی این تحقیق جلوگیری از خلط مفهومی و التقاط تحلیلی نسبت به شرایط خاص فرهنگ انقلاب اسلامی و فرهنگ جهانی‌سازی شده غربی بر اساس مطالعات و تحقیقات مستند بومی است.
- 2- درک ویژه و مستقل از واقعیت و عینیت جنگ تحمیلی مبتنی بر نگرش فرهنگی و اجتماعی به منظور یافتن دیدگاه‌های نظری در تحلیل روابط اجتماعی معاصر.
- 3- آمادگی برای یافتن زبان علمی و تحلیلی مستقل در توصیف و تبیین دانایی‌های مرتبط با دفاع مقدس و انقلاب اسلامی.

5- سئوالات تحقیق

سئوال اصلی:

چگونه می‌توان مفهوم «سبک زندگی» را در فرهنگ‌نامه جبهه بازنمایی کرد؟

سئوالات فرعی:

- خاستگاه نظری و عملی مفهوم سبک زندگی چیست؟ چگونه شرایط اجتماعی، می‌تواند از طریق این مفهوم صورت‌بندی شود؟

- خاستگاه نظری و عملی فرهنگ جبهه چیست؟ چگونه شرایط اجتماعی، می تواند از طریق این مفهوم صورت بندی شود؟

6- پیش فرض های تحقیق

- 1-6- جنگ و فرهنگ جبهه، آزمایشگاه مفاهیم علوم انسانی در ایران است.
- 2-6- بسیجی، در این تحقیق به عنوان انسان انقلاب اسلامی در نظر گرفته شده است.

7- روش تحقیق

روش در تحقیق حاضر، به صورت توصیفی - تحلیلی بوده است. به گونه ای که کوشیده ایم بر مبنای اسناد و داده های گردآوری شده در قالب طرح عظیم فرهنگ جبهه، هم شرحی از چگونگی روابط در این فرهنگ به دست آید و هم در اصلی ترین بخش کار از طریق بررسی تطبیقی دو مفهوم، ارزش بازنمایانه آنها بیشتر و بهتر نمایان شود. توضیح اجمالی از نحوه گردآوری داده های فرهنگ نامه، در ضمیمه 1 پیوست می باشد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد